

VOYAGA ETMAGANLAR JINOIY JAVOBGARLIGINING UMUMIY XUSUSIYATLARI TO'G'RISIDA

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Rejabboyeva Mashrabxon Islombek qizi

ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq talimi yo'nalishi 301 – guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz voyaga yetmaganlarning jinoiy javobgarliklarining xususiyatlari va ularga berilgan jazolar ya'ni jarima, axloq tuzatish ishlari ozodlikdan cheklash, umrbod qamoq jazosi haqida bilib olishimiz mumkin.

Аннотация: В этой статье мы можем узнать об особенностях уголовной ответственности несовершеннолетних и назначенных им наказаниях, а именно штрафах, исправительных работах, ограничении свободы, пожизненном заключении.

Annotation: in this article, we can learn about the features of the criminal liability of minors and the penalties imposed on them-about a criminal fine, correctional work-restrictions on freedom, life imprisonment.

Kalit so'zlar: Jinoiy javobgarlik , bola huquqlari, jarima , mahkumning erkinligini cheklash va muddatlar.

Ключевые слова: уголовная ответственность , права ребенка, штраф , ограничение свободы осужденного и сроки.

Keywords: criminal liability , child rights, fines , restrictions on the freedom of the convicted person and deadlines.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq respublikamizda barcha sohalar, shu jumladan huquqiy sohada ham keng qamrovli islohotlar olib borilmoqda. Bunday islohotlar orasida jazo tizimini liberallashtirish, xususan jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan jazolarni qayta ko'rib chiqish alohida o'rin tutadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining oltinchi sessiyasidagi ma'ruzasida: «Biz voyaga yetmaganlar, ayollar hamda keksalarga nisbatan qo'llanadigan jazo tizimini qayta ko'rib chiqmog'imiz zarur. Bizning jinoyat qonunchiligimiz insonparvarlik qoidalariga asoslangan holda, jinoyat sodir qilgan ayollar va voyaga yetmaganlarga nisbatan jazo tayinlashda bir qator yengilliklarni nazarda tutadi», deb ta'kidlagan edi. Darhaqiqat, voyaga yetmaganlarning huquqlari,

erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning huquqiy asoslari yaratilganligi va takomillashib borayotganligi mamlakatimiz kelajagi hisoblangan yoshlarning aqlan va jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk, iste'dodli va qobiliyatli bo'lib tarbiyalanishining muhim kafolati hisoblanadi. Voyaga yetmaganlar ham barcha holatlarda zarur hulq-atvorni ongli ravishda tanlay olish imkoniyatiga ega bo'ladilar, ya'ni muayyan holatda umuminsoniy qoidalar va huquq normalari talablari asosida harakat qiladilar. Mazkur holatlar birinchi navbatda qonun chiqaruvchi tomonidan jinoiy javobgarlikni aynan alohida jinoyatlar uchun o'n to'rt yoshdan (qonunda faqat og'irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o'ldirganlik uchun o'n uch yoshdan jinoiy javobgarlik o'rnatilgan), boshqa jinoyatlar uchun esa qoidaga ko'ra o'n olti yoshdan belgilash lozimligini inobatga olingan. O'n to'rt va o'n olti yoshga to'lgan voyaga yetmaganlarda jinoyatdeb baholanuvchi qilmishlarni sodir etishda o'z harakatlarining ijtimoiy xavfliligini yetarli darajada anglash va tushunib yetish imkoniyatlari shakllangan bo'ladi. Shunga qaramasdan, ularda boshqa ijobiy hulq-atvorni tanlash imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ular tomonidan muayyan turdagi jinoyatlar sodir etiladi. Mazkur holatlarning o'zi ularga nisbatan ham jinoiy javobgarlik choralari belgilash lozimligini nazarda tutadi, faqat unda yuqorida qayd etilgan xususiyatlar inobatga olinishi lozim. Jazoning maqsadidan kelib chiqqan holda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar uchun qonun jazo turlarini qo'llashning muayyan turlarini nazarda tutgan. Jinoyat kodeksining 81- moddasiga muvofiq, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga tayinlanadigan jazolar tizimi umumiy tizimga nisbatan jazolarning cheklangan ro'yxatiga ega. Voyaga yetmaganlar uchun belgilanadigan jazolar tizimiga faqat asosiy jazolar, ya'ni mustaqil ravishda tayinlanadigan, davlat tomonidan qabul qilinadigan majburlov asoslarini tashkil qiladigan, faoliyatning va jinoyat sodir etgan shaxsning salbiy baholanish darajasini ifodalaydigan hamda axloq tuzatish-tarbiya ta'sirining boshqa choralari bilan bir qatorda, jazolash maqsadlariga ham erishish imkonini beradigan jazolar kiritilgan. Jinoyat kodeksining 81-moddasi 1-qismiga muvofiq, o'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga quyidagi asosiy jazolar qo'llanilishi mumkin:

- 1) jarima;
- 2) axloq tuzatish ishlari;
- 3) qamoq;
- 4) ozodlikdan mahrum qilish.

O'n sakkiz yoshga to'lmasdan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qo'shimcha jazolar tayinlanishi mumkin. Voyaga yetmaganlar uchun jazo tizimi faqat asosiy jazolarni, ya'ni davlat tomonidan belgilangan majburlovning asosini tashkil etib, qilmish va jinoyat sodir etgan shaxsning salbiy baholanish darajasini ifodalaydi. Ular davlatning boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari bilan birga jazo maqsadiga

erishish uchun yordam berishi lozim. Asosiy jazo choralarini jazoning boshqa turlariga qo'shimcha ravishda qo'llash mumkin emas. Voyaga yetmagan mahkumga nisbatan muayyan huquqlar va ozodlikdan mahrum etishni qo'llash xususiyatiga ko'ra ko'rsatilgan tizimga kiradigan jazo turlari ikki guruhga bo'linadi.

❖ moddiy tarzda manfaatlardan mahrum qilishdan iborat elementlarga ega asosiy jazo turlari: jarima, axloq tuzatish ishlari.

❖ mahkumning erkinligini cheklashdan iborat bo'lgan asosiy jazo turlari: qamoq, ozodlikdan mahrum etish.

Jinoyat kodeksining 81-moddasida nazarda tutilgan jazo turlari o'z nomi va mohiyati bilan voyaga yetganlarga qo'llaniladigan jazolarga o'xshab ketsa-da, biroq o'z mazmuniga va huquqiy oqibatlariga ko'ra, ulardan farq qiladi. Jinoyat kodeksining sakson birinchi moddasida nazarda tutilgan jazo turlari, garchi kattalarga nisbatan qo'llaniladigan jazolar tizimidagi shu kabi jazolarga nomi va mohiyati bo'yicha o'xshab ketsa ham, ammo mazmuni, huquqiy oqibatlari bo'yicha farq qiladi. Jinoyat kodeksining sakson ikkinchi moddasida nazarda tutilgan va voyaga yetmaganlarga qo'llaniladigan jarima jazo chorasida qonunda belgilangan miqdordagi eng kam ish haqiga mos keladigan qiymatdagi pulni davlat hisobiga olib qo'yishdan iboratdir. Jarima Jinoyat kodeksi Umumiy qismining muayyan moddalari sanksiyalarida nazarda tutilgan jinoyatlar uchun tayinlanadi. Voyaga yetmaganlar uchun jarima eng kam oylik ish haqining ikki baravaridan yigirma baravarigacha miqdorda tayinlanadi. Demak, voyaga yetmaganlarga faqat shu doiradagina jarima tayinlanishi mumkin. Ayni paytda, Jinoyat kodeksi Maxsus qismi moddalarining sanksiyalarida ushbu doira o'zining bevosita ifodasini topmadi. Bu shu bilan bog'liqki, sud voyaga yetmaganlarga jazo tayinlayotganida jazotayinlashning umumiy asoslariga va Jinoyat kodeksining sakson oltinchi moddasida belgilangan qoidalariga tayanib, Umumiy qism qoidalariga muvofiq ravishda aniq jinoyat uchun jazo tayinlashi shart. Shu bois, sud voyaga yetmaganlarga jarima tarzidagi jazo tayinlashda Umumiy qismning sodir etilgan jinoyat uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi moddalarida belgilangan jarima miqdorining doirasiga emas, balki Jinoyat kodeksining sakson ikkinchi moddasida nazarda tutilgan jarima miqdorlariga asoslanishi lozim. Mahkum jarima to'lashdan olti oy muddat mobaynida bo'yin tovlasa, sud to'lanmagan jarima miqdorini axloq tuzatish ishlari jazosi bilan almashtiradi. Bunda eng kam oylik ish haqining ikki baravari miqdoridagi jarima axloq tuzatish ishlarining bir oyiga tenglashtirib hisoblanadi. Jarimani axloq tuzatish ishlariga almashtirishda bunday ishlarning eng ko'p muddati bir yildan ortmasligi kerak. Qonunga muvofiq, voyaga yetmagan mahkumga jazo tariqasida tayinlangan jarimani mahkum hukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab olti oy mobaynida ixtiyoriy ravishda to'lashi lozim.

Axloq tuzatish ishlari: axloq tuzatish ishlari faqat mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan o'z ish joyida o'tash, aybdor hech qayerda ishlamasa, ushbu jazo ijrosini nazorat qiluvchi organlar belgilab beradigan o'zi yashaydigan hududdagi boshqa joylarda o'tash tariqasida bir oydan bir yilgacha muddatga tayinlanadi. Axloq tuzatish ishlari, shuningdek, Jinoyat kodeksi sakson ikkinchi moddasining ikkinchi qismida nazarda tutilgan hollarda ilgari tayinlangan jarima jazosini almashtirish tartibida ham qo'llanilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi 2008-yil 7-yanvar qonunining 20-moddasiga ko'ra, «har bir bola o'zining yoshi, sog'lig'ining holati va kasbiy tayyorgarligiga muvofiq qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mehnat qilish, faoliyat turini va kasbni erkin tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash huquqiga ega. Qamoq jazosi; qamoq jazosi mahkumni jamiyatdan ajratmagan holda axloqan tuzatish imkoniyati bo'lmagan hollarda tayinlanishi mumkin. Qamoq Jinoyat kodeksi sakson ikkinchi moddasining ikkinchi qismida nazarda tutilgan hollarda ilgari axloq tuzatish ishlari yuzasidan tayinlangan jazoni almashtirish tartibida ham tayinlanishi mumkin. Bunda qamoqning minimal muddati bir oydan kam bo'lishi mumkin, biroq uch oydan oshmasligi kerak. Ozodlikdan mahrum qilish; ozodlikdan mahrum qilish jinoyat kodeksining sakson beshinchi moddalarini o'z ichiga oladi. Ozodlikdan mahrum qilish jazo tariqasida, odatda, og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar sodir etgan voyaga yetmaganlarga nisbatan, agar bunday shaxslarni jamiyatdan ajratmagan holda axloqan tuzatishning imkoni bo'lmasa, qo'llaniladi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi olti oydan o'n yilgacha bo'lgan muddatga tayinlanadi. Ozodlikdan mahrum qilish jazosi Jinoyat kodeksining sakson oltinchi moddasida nazarda tutilgan holatlarda o'n besh yilgacha muddatga tayinlanishi mumkin. Voyaga yetmay turib ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyat sodir etgan, ehtiyotsizlik oqibatida jinoyat sodir etgan yoxud qasddan uncha og'ir bo'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo tayinlanmaydi. Hukm chiqarish paytida o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxslarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilish jazosini tarbiya koloniyalarida o'tash tayinlanadi.

Xulosa qilib aytganimizda agar shaxsga jazoni yengilrog'i bilan almashtirish qo'llanilganidan so'ng, u yana qasddan yangi jinoyat sodir etsa, sud Jinoyat kodeksining oltimishinchi moddasida ko'rsatilgan umumiy qoidalarga muvofiq, Jinoyat kodeksining sakson oltinchi moddasi ko'rsatmalarini inobatga olgan holda bir necha hukmlar yuzasidan jazo tayinlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati :

1. <https://lex.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y

3. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya
4. O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova " Inson huquqlari" o'quv qo'llanmasi
5. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
6. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
7. Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
8. Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
9. Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
10. Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA "TA'LIM" FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
11. Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
12. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
13. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIFYALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
14. Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO 'NALTIRILGAN TARG 'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
15. Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
16. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).